

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
доктора юридичних наук, доцента кафедри людських прав
юридичного факультету Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Гураленко Наталії Анатоліївни
на дисертацію та автореферат Левицької Оксани Володимирівни
«Істина у праві: гносеологічний вимір»,
поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.12 – філософія права

Реальність у будь-якому її прояві може бути пізнана або не пізнана, а саме пізнання – істинним або хибним. Пізнавальні процеси, які відбуваються в різних вимірах юридичної діяльності, мають неабияке значення: вони виявляють себе на різних рівнях – від соціального до рівня конкретного методологічного прийому; мають особливу значущість для збереження загальнолюдських цінностей, і тому роль істинної константи в них проявляється особливо рельєфно. Будь-який різновид юридичного процесу (правотворчий, правозастосовний, правоінтерпретаційний) немислимий без цілеспрямованого наближення до встановлення істини, без пошуку її як незмінної основи, адже тільки вона є ключовим елементом у механізмі трансформації ідеалів справедливості. Несправедливість правового рішення є опосередкованим критерієм неістинності його правоположень. Це результат, отриманий без забезпечення і реалізації процесів пізнання, що у свою чергу спричинив перетворення діяльності правника із правової на свавільну.

З огляду на зазначене та положення, викладені дисертанткою (в авторефераті (А) на сторінці 1, у рукописі дисертації (Д) на сторінці 20), актуальність теми є обґрунтованою та не викликає сумнівів.

Закономірним із огляду на актуальність теми є **зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами**. Як відзначає дисертантка (А: 1-2), тема дисертації узгоджується з Основними науковими напрямами та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014– 2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, загалом є задовільним. Цьому сприяло використання широкого спектру джерельної бази. Дисертанткою, як зазначається у рукописі дисертації, використано 194 джерела, у яких відображено різні аспекти проблематики.

Також дослідження дисертантки загалом містить значну методологічну компоненту. Методологічний ступінь обґрунтованості результатів дослідження характеризується та зумовлений наступним: в роботі з позицій методологічного плюралізму та, зокрема, методологічного інструментарію представлено результати осмислення проблематики гносеологічного виміру істини у праві.

У цілому методологічну базу дисертаційного дослідження, в якій інтегрувалися концепти істини як філософсько-правового феномену можна вважати достатньою. Використання автором дисертації широкого спектру методів та наукових підходів, зокрема, методів системного, еволюційного, просторово-темпорального, моделювання, діалектики, конкретно-історичного, дискрепції та інших дало можливість здійснити аналіз гносеологічного виміру у праві.

Наявна дисертація, автореферат та опубліковані роботи свідчать, що їх автором проведено ґрунтовне наукове дослідження. На основі застосування системи методів та вивчення існуючих ідей і категорій, автором не лише чітко визначено задачі дослідження – визначити онтологічні, екзистенціальні та трансцендентальні компоненти правової істини; виявити ознаки існування культурологічно-правової методології пошуку істини; обґрунтувати наявність етично-правової методології в пізнанні істини; розкрити сутнісну природу екзистенціалів, трансценденталій та чеснот у правовій істині; розвинути наукову думку про цінність кореспондентної теорії істини у праві, її функціональність; охарактеризувати дефініцію апріористської теорії істини у праві в метаантропологічному вимірі; розкрити значення явища когерентності та інтерферентності в пізнанні правової істини; висвітлити дію трансцендентальної редукції та екзистенціальної діалектики пізнання істини у праві; розглянути процес пізнання істини у правозастосовній діяльності і кримінальному судочинстві; виокремити значення інтелігібельного та окремо сенснбельного процесу пізнання істини у праві (А: 5, Д: 21–22), а й виокремлено мету, якою є визначити і здійснити науковий аналіз гносеологічної істини у праві, розкрити специфіку методології пізнання правової істини, основні теорії істини у праві, з'ясувати значення гносеологічних процесів пошуку істини в юридичній практиці, що й зумовило, з урахуванням сучасних потреб, концепцію роботи (А: 5; Д: 21).

Використання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження забезпечили достовірність результатів дослідження. При цьому обґрунтованість отриманих автором наукових результатів базується на частково, а часом й достатньо переконливій аргументації висловлених положень і висновків, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів роботи.

Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які об'єднують 11 підрозділів, висновків, списку використаної літератури.

Новизна та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчена використанням теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували тему. Роботі загалом властивий комплексний характер монографічного дослідження та наукова новизна в *методологічному аспекті*.

Найсуттєвіші результати, які відображають внесок дисертації (дисертантки) у розробку означеної проблеми, зводяться до наступних положень (А: 3, Д: 22-22).

Дисертантка, зокрема, вважає, що уперше:

- розкрито компоненти методології пошуку істини у праві: онтологічні, екзистенціальні, трансцендентальні;

- доведено існування культурологічно-правової методології для пізнання істини в позитивному праві;

- охарактеризовано дію етично-правової методології в деонтологічній життєдіяльності людини;

- обґрунтовано гносеологію істини у праві за допомогою екзистенціалів, трансценденталій та чеснот;

Дисертанткою удосконалено:

- дефініцію кореспондентної теорії істини у праві, її функціональну залежність між позитивним і природним правом, між правопорушенням і нормами позитивного права;

- дефініцію апіористської теорії істини у праві, специфіку прояву її в онтологічних, екзистенціальних та трансцендентальних вимірах;

- зміст коректного закону істини, явища інтерференції правової істини;

В дисертації набуло подальшого розвитку:

- явище трансцендентальної редукції в пізнанні істини, а також екзистенційна діалектика;

- застосування гносеологічного виміру істини в реалізації позитивного права, зокрема у кримінальному судочинстві, на перших п'яти стадіях кримінального процесу;

- інтелігібельне та сенсигельне пізнання істини у праві, їх взаємозумовленість.

Загалом, поділяємо думку про те, що дисертантка має підстави вважати низку висновків обґрунтованими.

Разом із цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, спірні положення, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів дисертаційного дослідження. Представимо деякі з них детальніше:

1. Глибоке осмислення й успішне вирішення проблем права неможливі без дослідження особливостей, розкриття змісту його категоріального апарату. Чіткість розуміння основних проблем права (як і власне його розуміння) починається лише тоді, коли йдеться про конструювання понять і виявлення специфіки застосування вже наявних, які актуалізують правопізнавальний процес. Враховуючи вищесказане, вважаємо, що автору слід було б звернути увагу на уніфікацію термінологічного апарату та базового поняття для його однакового розуміння у дисертаційному дослідженні. Визначаючи предмет дослідження як *«гносеологічний вимір істини у праві»* (Д : 22), а його мету – *«розкриття специфіки методології пізнання правової істини»* (Д : 21) не зрозумілою є *«змістовна розпорошеність»* базового поняття у дослідженні. Відтак окреслена у роботі проблема не обмежується однозначним виміром, а вищезгадана концептуальна дуальність зумовлює інтерпретаційну невизначеність. Зокрема, якщо вислів *«істина у праві»* актуалізує місце та інструментальну цінність істини у правотворчій та правозастосовній діяльності, то словосполучення *«правова істина»* уособлює як правило високий ідеал, який

пронизує суспільну правосвідомість (як-от свобода, справедливість чи рівність).

2. Автор заявляє про те, що основним магістральним напрямом роботи буде дослідження гносеологічного виміру істини у праві, але при цьому у тексті роботи немає власне авторського визначення поняття істини. Не йдеться про визначення базового поняття роботи і у завданнях, які ставить перед собою автор. Ознайомлення з текстом роботи показало, що дисертантка всю свою увагу приділила саме філософському концепту істини, виділяючи його теорії (кореспондентну, апіористську, когерентну, екзистенційну), рівні (інтелігібельний та сенсибельний, їх взаємозумовленості), досліджуючи теоретичні здобутки за темою дослідження своїх попередників тощо.

3. Досліджуючи питання пізнання істини у кримінальному судочинстві дисертантка актуалізує рольове значення у такому процесі принципу «змагальності, який вимагає рівності прав сторін щодо пред'явлення доказів, участі в їх дослідженні та заявлені клопотань» (Д : 133). З урахуванням вищезазначеного автор робить висновок, що «погляди на істину в кримінальному процесі сьогодні продиктовані прагненням повернутися до дійсно змагального судочинства» (Д : 152).

Разом із тим, ведучи мову про сумісність змагального кримінального процесу й встановлення істини у справі, не можна не відзначити, що питання про їхні діалектичні засади, по суті, суперечливі. Останнє зумовлено тим, що на відміну від інших галузей діяльності, де процес осягнення істини допускає обґрунтування її будь-якими доволіно обраними засобами, аби вони лише давали правильний результат, кримінальне судочинство регламентоване й чітко визначене процесуальним законом. Складний і специфічний характер суддівської діяльності ставить суддю в особливі процесуальні рамки. Факт останнього значно зростає при реалізації принципу змагальності, коли судовий процес постає специфічною формою конструювання правової реальності з матеріалу двох протилежних версій події, які намагаються відстояти позивач і відповідач. Таким чином, проблема судової істини починає зводитись насамперед до проблеми судових доказів, на основі яких формується думка суду й вирішується справа по суті. За такою логікою, роль суду зводиться лише до того, щоб забезпечувати дотримання процедурних правил судового розгляду. При цьому відкритим залишається питання, як бути з пошуком істини в умовах змагальності, коли максимально знижена активність суду й суд змушений обмежитись лише оцінками та дослідженнями доказів, наданих сторонами, їхніми версіями та позиціями? Чи можливо за таких обставин взагалі говорити про ймовірність осягнення істини?

4. Дискусійними можна вважати наступні положення дисертаційного дослідження:

У результаті проведеного аналізу істини як онтологічної вимоги (Д : 36) та онтологічного фактору (Д : 92) дисертантка констатує: «істина узгоджується з пропозиціями, які відповідають фактам» (Д : 96), «знання є істинними тільки тоді, коли суб'єктивна впевненість доведена та підтверджена фактами, що відображають реальний стан речей» (Д : 123), «істина у праві – це онтологічна вимога гносеологічного критерію оцінки правосвідомості суб'єкта з адекватним відображенням фактів» (Д : 36). Водночас прийнятність цих авторських умовиводів не можна абсолютизувати. Згідно з вищевикладеними положеннями, істина виявляється незалежною від того наскільки вона доступна, а також від

можливості її розуміння та вираження. До того ж, якщо у механіці (фізичні, хімічні науки) фактичні явища характеризуються своєрідним трансцендентальним розумінням, що існує поза простором і часом (наприклад, факт руху, факт земного тяжіння), то в гуманітарному знанні кожен соціальний факт, яким би однорідним він не був щодо інших, завжди визначається індивідуальними особливостями, а його оцінка залежна від аргументації дослідника (наприклад, коди мова йде про аналіз історичного факту). Типова ситуація виникає в юриспруденції, де у судовому процесі сторони обвинувачення й захисту намагаються інтерпретувати той самий факт протилежно, відповідно й результат визначається силою аргументів опонента. Відповідно поєднуючи істину з предметами фактичної реальності, ми ризикуємо зіштовхнутись з нескінченною розмитістю – одна й та сама фактична даність з часом та у співвідношенні з різними предметами вже не буде тотожною сама собі в попередньому моменті.

Досліджуючи істину з позиції кореспондентної теорії, автор зазначає: «особливості правозастосовної істини зумовлюються тим, що: предмет її здебільшого формально обмежений, оскільки його досить часто окреслено у правових нормах» (Д : 34-35), «кореспондентна теорія істини – це норма права, яка не залежить від суб'єкта. Норма права визначає відповідність уявлень або тверджень, що відповідають реальному стану справ» (Д : 75).

Однак при аналізі істини в межах такого підходу вбачається онтологічна антиномія. Остання полягає у тому, що з одного боку нормативність (догматичність) забезпечує такі потрібні властивості як чіткість, зрозумілість, однозначність, організованість, а з іншого боку – це форма, яка виходить у своїй інтенції на небуття. Правова реальність не статична, а динамічна, прогресивно-регресивна, але у жодному разі не незмінна. Догматизм же стоїть на перешкоді утвердження нового і прогресивного. Основна гносеологічна вада догми полягає у тому, що вона будь-які зміни схематизує, конструює й завжди постає як істина, а все інше має відповідати їй. Але істина – це завжди динамічний пізнавальний процес, за яким статична догматика не встигає. До того, враховуючи вищезазначену аргументацію не зрозуміло, чи зможе правник досягнути істину в умовах наявності прогалин у праві, «застарілості» законодавства, невідповідності його мінливій динаміці суспільного життя?

Актуалізуючи рольове значення суб'єкта пізнавального процесу при пошуку істини, мотиваціями якої можуть бути цінності, інтереси й установки, дисертантка зазначає: «вища онтологічна істина міститься в екзистенції людини» (Д : 20), «людина для істини є засобом її реалізації» (Д : 26), «людина повинна розпізнати істину від не істини» (Д : 40), «істина є системно змінюваним процесом осягнення світу у формах наукового знання в процесі практичної діяльності людини» (Д : 80).

У такому разі, до якої міри обґрунтована істинність того чи іншого судження, доведено воно як достовірне або як імовірне – це вже залежить не стільки від дійсності, скільки від людини. У зв'язку із цим ставлення до одержаного знання, і ступінь розкриття істини залежні від контексту інтерпретації та оцінки. Поміж тим, враховуючи зазначене риторичним залишається питання, чи можна гарантувати досягнення істинного знання якщо людська природа недосконала, а у практичній діяльності правника зустрічаються непоодинокі фактори випадкових збігів обставин, наявності неправдивих свідчень, наклепницьких побудов, добросовісних оман?

Наведені вище зауваження не спростовують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження О.В. Левицької. Певною мірою вони доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та значущості теми проведеного дослідження, засвідчують внесок дисертантки в розвиток філософії права в Україні.

Результати наукового дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності задля посилення обґрунтованості нормативно-правових актів під час їх проектування, а також у правозастосовній діяльності для підвищення ефективності процесу вирішення юридичних спорів.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що ставляться у «Порядку присудження наукових ступенів» (п.п. 9, 11, 12, 13), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права, за якою вона подається до захисту, а зміст автореферату є ідентичним до основних положень дисертації.

Наукові положення, висновки, рекомендації, сформульовані у дисертації, викладені у працях дисертантки, які у достатній кількості опубліковані у фахових виданнях.

Отже, кандидатська дисертація Левицької Оксани Володимирівни є самостійною завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є внеском у розвиток філософії права, а її автор, Левицька Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Офіційний опонент:

Н.А. Гураленко

доктор юридичних наук, доцент
кафедри людських прав
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
18 лютого 2019 року

